

УДК 351.82:502.131](477)

*В. В. Мороз,
к. держ. упр., доцент кафедри економічної політики та врядування
Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ
В. В. Дима,
аспірант кафедри економічної політики та врядування
Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ*

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

*V. V. Moroz
PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Economic Policy and
Governance of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine,
Kyiv
V. V. Dyma
post-graduate student of the Department of Economic Policy and Governance at the National
Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv*

THE GOVERNMENT INCENTIVE MECHANISMS FOR THE DEVELOPMENT OF "GREEN" ECONOMY IN UKRAINE

У статті розглянуто основні державні механізми стимулювання розвитку «зеленої» економіки в Україні. Досліджено сутність нормативно-правового, організаційно-економічного, інформаційно-комунікативного, бюджетно-податкового механізмів стимулювання та їх потенційний вплив на розвиток екологічно-орієнтованого виробництва та споживання. Проаналізовано формування таких категорій та понять як «механізм державного управління», «механізм державного регулювання» та «механізм державного стимулювання». Доведено, що крім механізмів державного стимулювання у розвитку зеленої економіки значний потенціал належить також громадському сектору та органам місцевого самоврядування, які завдяки децентралізації отримали додаткові фінансові ресурси, що можуть спрямовуватися на забезпечення бюджетної підтримки реалізації «зелених» інвестиційних проектів на місцевому рівні. Окреслено пріоритетні напрями формування «зелених» секторів економіки та досягнення позитивних структурних зрушень національної економіки в сучасних умовах господарювання.

The article considers the main state mechanisms for stimulating the development of the "green" economy in Ukraine. The essence of legal, organizational and economic, informational and communicative, fiscal and tax incentive mechanisms and their potential influence on the development of ecologically-oriented production and consumption is explored. The formation of such categories and concepts as "mechanism of state administration", "mechanism of government regulation" and "government incentive mechanism" are analyzed. It has been proved that in addition to state incentives in the development of the green economy, the public sector and local self-government bodies also have significant potential, which due to decentralization received additional financial resources that can be used to provide budget

support for the implementation of "green" investment projects at the local level. The priority directions of formation of "green" sectors of the economy and achievement of positive structural changes of the national economy in modern economic conditions are outlined.

Ключові слова: «зелена» економіка; державне управління; державне регулювання; екологізація; стимулювання.

Key words: "green" economy; state administration; state regulation; ecologization; stimulation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Формування «зеленої» економіки є сучасним світовим трендом забезпечення сталого економічного розвитку держави в умовах глобалізації. Кліматичні зміни, вичерпання ресурсів, бідність, перенаселення, брак продовольства та інші глобальні проблеми, спонукають людство до пошуку нових ідей та концепцій соціально-економічного розвитку.

Реалізація Україною стратегічного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження у європейський політичний, економічний і правовий простір, утвердження загальноєвропейських цінностей та стандартів потребує розвитку державних механізмів стимулювання «зеленої» економіки в Україні. Для того щоб це відбулося, повинні бути спроектовані нові економічні процеси, і складені нові економічні правила, які б розвивали стимули для екологічної поведінки і вбудовували би їх в повсякденне економічне життя. Держава при цьому має функціонувати не як жорсткий регулятор, а як партнер і координатор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду сучасних проблем охорони довкілля та визначенню напрямків формування та реалізації державної екологічної політики України, в тому числі в умовах європейської інтеграції, присвятили свої публікації такі вчені, як С. Біла, М. Бублик, Б. Буркинський, О. Веклич, Т. Галушкіна, З. Герасимчук, Б. Данилишин, Н. Захаркевич, П. Кругман, Д. Клиновий, С. Степаненко, А. Харічков, М. Хвесик та ін. Широке коло питань державного регулювання економіки, розробки державної політики, висвітлено в працях українських науковців: В.Базилевича, Ю.Бажала, В.Бодрова, З.Варналія, В.Гейця, О.Кілієвича, О.Сафронова, Н.Олійник та ін.

Необхідність зміни парадигми економічного розвитку вимагає подальшого розвитку наукових досліджень щодо державних механізмів стимулювання «зеленої» економіки у контексті сталого розвитку. Оскільки перехід до «зеленої» економіки має відбуватися на засадах наукового обґрунтування заходів державної політики стимулювання розвитку «зеленої» економіки то, відповідно мають розвиватися напрями теоретичного аналізу формування засад «зеленої економіки» в таких галузях науки як державне управління, економіка, філософія, теорія міжнародних відносин тощо.

Формулювання цілей (мети) дослідження. Метою статті є узагальнення і аналіз державних механізмів стимулювання розвитку «зеленої» економіки та пошук пріоритетних напрямів їх реалізації у сучасних умовах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція «зеленої» економіки, яка в системі сталого розвитку передбачає досягнення збалансованості та дотримання еколого-економічних пріоритетів, раціонального поєднання природи та економічної діяльності в інтересах нинішніх та майбутніх поколінь також передбачає зростання ролі держави і міждержавних органів у економічному регулюванні, створенні умов для розвитку бізнесу на основі нових «зелених» технологій та екологізації індустріальних галузей економіки. Якщо розвиток «зеленої» економіки визнається пріоритетним напрямком державної економічної політики, це означає, що відповідні державні механізми стимулювання мають бути задіяні в державному та приватному секторах, що спонукатимуть суб'єктів господарювання діяти у визначених державою напрямках відповідно до власних інтересів.

Міжнародний досвід державного стимулювання розвитку «зеленої» економіки свідчить про значну активізацію процесу екологізації економіки, яка досягається в результаті економічно взаємовигідної співпраці між органами виконавчої влади та підприємницьким сектором. Більшість країн запроваджує систему законодавчої та державної фінансово-економічної підтримки екологічних ініціатив та проектів.

Розвиток науки у сфері державного управління сприяє концептуальному обґрунтуванню теоретичних підходів до питань пов'язаних з впливом держави на перебіг економічних процесів. Цей вплив може бути позитивним у вигляді стимулів для підприємницької діяльності або негативним, що стримує економічний розвиток. Як правило, цілеспрямований регулюючий вплив держави на господарську систему здійснюється через окремі механізми державного регулювання серед яких прийнято виділяти: правовий, організаційно-економічний, фінансовий, інформаційний та інші.

Однак, функціонування «механізмів державного регулювання» щодо розвитку «зеленої» економіки на даний час залишається не достатньо вивченими. На нашу думку, для того, щоб визначити суть, структуру і функціональну роль механізмів державного регулювання необхідно розглянути сутність таких понять як

«механізм державного управління», «механізм державного регулювання» та «механізми державного стимулювання» економічними явищами та процесами з наукової точки зору.

Так, Князев В., Бакуменко В. у словнику-довіднику «Державне управління» дають визначення механізму державного управління, як сукупність практичних заходів, засобів, важелів, стимулів, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей [1].

Одінцова Г.С. в енциклопедії державного управління за редакцією Ю.В. Ковбасюка під «механізмами державного управління» вбачає способи розв'язання суперечностей явища чи процесу в державному управлінні, послідовну реалізацію дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних форм і методів управління. Механізми державного управління відображають взаємозв'язок явищ, дій і заходів, результатом яких є узгодження інтересів, визначення цілей, розробка рішень та їх реалізація за допомогою ресурсів держави (влада, апарат, засоби та методи управління) [5].

Поняття державного регулювання економіки розкриває Бодров В.Г., який наголошує, що «державне регулювання економіки – вплив держави через уповноважені органи влади та інституції на економічні об'єкти та процеси, осіб, які беруть у них участь, з метою надання цим процесам організованого характеру, упорядкування дій економічних суб'єктів, забезпечення дотримання законів, відстоювання державних і суспільних інтересів» [2].

Гриньова В.М., Новікова М.М. зазначають, що державне регулювання економіки є однією з функцій управління і визначають цю категорію як «втручання державних органів влади за допомогою різних методів та інструментів у розвиток основних економічних процесів з метою забезпечення позитивних соціально-економічних результатів» [3].

Сафронова О.М. розглядає механізми державного регулювання економіки як «комплекси взаємопов'язаних і взаємоузгоджених методів, інструментів та форм забезпечення цілеспрямованого регулювального впливу держави» [2].

Узагальнивши вищенаведені тлумачення можна зробити висновок, що механізм державного регулювання являє собою сукупність 2-х складових:

- інститутів, що уповноважені державою на здійснення державного регулювання;
- форм, методів, засобів, інструментів, важелів впливу, що застосовуються цими інститутами в процесі здійснення державного регулювання.

Таким чином, виявляється ряд загальних рис механізму державного регулювання, проаналізувавши які, можна вийти на розуміння державного механізму стимулювання розвитку певного об'єкту регулювання, зокрема коли об'єктом стимулювання виступає «зелена» економіка.

На нашу думку, механізм державного стимулювання є складовою механізму державного регулювання, однак форми, методи, засоби, інструменти та важелі впливу, що застосовуються державою спрямовані на активізацію господарських процесів у певній сфері або галузі та заохочення суб'єктів господарювання діяти у бажаний для держави спосіб. Це може бути збільшення інвестицій в новітні екологічнобезпечні технології, модернізація основних фондів, створення «зелених» робочих місць тощо.

До складових елементів комплексного механізму державного стимулювання розвитку «зеленої» економіки належать такі: нормативно-правовий, організаційно-економічний, інформаційно-комунікативний, бюджетно-податковий тощо. При цьому, на наш погляд, кожний окремих механізм державного стимулювання розвитку «зеленої» економіки являє собою певне поєднання принципів, форм, методів, засобів та інструментів стимулювання.

Отже, державні механізми стимулювання розвитку «зеленої» економіки – це комплекс принципів, форм, методів, засобів та інструментів реалізації державної економічної політики шляхом імплементації законодавчих стимулюючих норм щодо розвитку інституцій, форм діяльності суб'єктів ринкових відносин з метою забезпечення переходу до нових екологічно безпечних технологій виробництва і споживання товарів та послуг в рамках концепції сталого розвитку і циклової економіки.

Нормативно-правовий механізм стимулювання полягає в прийнятті законодавства щодо екологізації виробництва, споживання та надання послуг, регламентації діяльності владних структур в заданому напрямі, спонуканні суб'єктів державного та приватного сектору діяти згідно прийнятих правових норм, що мають диспозитивний характер.

У складі системи правового стимулювання розрізняють дві підсистеми:

- нормативне (законодавче) забезпечення, що складається з правових актів, правил, вимог та стандартів, які є обов'язковими для всіх учасників ринкових відносин або для їх окремих груп;
- інституційне (адміністративне) забезпечення правового регулювання, що виявляється в діяльності компетентних державних органів, (таких як Мінекономрозвитку, Держенергоефективності тощо) уповноважених видавати нормативно-правові акти, розробляти правила, вимоги та стандарти щодо ведення господарської діяльності, забезпечувати їх застосування та здійснювати інші заходи регуляторного характеру.

Організація ефективного державного регулювання, спроможного забезпечувати стимулюючий вплив на перебіг економічних процесів в напрямку «озеленення» національної економіки, є тим завданням,

яке неможливо досягнути без застосування непрямих (економічних) стимулів через організаційно-економічний механізм.

Організаційно-економічний механізм стимулювання розвитку «зеленої» економіки на загальнодержавному рівні – це поєднання функцій управління та економічних, правових, адміністративних, соціальних заходів, націлених на забезпечення економічного зростання на основі розвитку зелених секторів економіки. Він ґрунтується на взаємозв'язку ринкового механізму й державного регулювання, забезпечує вплив на функціонування суб'єктів господарювання через систему економічних важелів, застосування яких сприяє формуванню окремих умов середовища функціонування ринку і позначається на розвитку окремих його сегментів.

Основними методами організаційно-економічного механізму стимулювання розвитку «зеленої» економіки можуть бути: примусові, заохочувальні та маркетингові.

Примусові механізми складаються з екологічних платежів та штрафів, санкцій і заборон, екологічної стандартизації й ліцензування, екологічного менеджменту. Заохочувальні механізми спрямовують на застосування пільгового оподаткування і кредитування, субсидій, дотацій, грантів, премій, державного інвестування у розвиток інфраструктури тощо. Маркетингові механізми охоплюють створення та забезпечення розвитку ринку природних ресурсів і екобезпечних товарів; структурну перебудову «маркетингового ланцюга», в який входить виробництво і споживання; екологічну експертизу (державну, наукову, суспільну, комерційну); торгівлю квотами на шкідливі викиди; екологічний акцизний збір, екологічне страхування тощо [4].

Інформаційно-комунікативний механізм стимулювання відіграє не менш значну роль ніж попередні три. В ньому криється значний потенціал взаємодії влади, бізнесу та громади щодо вирішення нагальних екологічних проблем та навіть зміни суспільної свідомості в бік дбайливого ставлення до природи та довкілля. Інформаційні інструменти, що впроваджуються в Україні останнім часом громадським сектором доводять свою ефективність та затребуваність суспільством. Як приклад можна навести функціонуючу систему, яку розробила та впровадила громадська організація е-Екологія (www.ecoukraine.org) під назвою «Інтерактивний реєстр екологічних проблем України», що дозволяє громадянам ефективно комунікувати з державними органами з охорони довкілля забезпечуючи при цьому не лише притягнення екологічних правопорушників до відповідальності та вирішення екологічних проблем, а й забезпечує позитивний вплив на малий та середній бізнес в напрямку впровадження автоматизованих систем управління охороною довкілля на підприємствах.

Інформаційні кампанії екологічного спрямування, що організуються громадським сектором так само сприяють формуванню адекватної свідомості та поведінки як простих громадян у сфері споживання, так і підприємців у сфері виробництва товарів та послуг.

Бюджетно-податковий механізм стимулювання передбачає використання бюджетних та податкових важелів з метою надання певних переваг суб'єктам господарювання, які інвестуватимуть кошти в екологічно-безпечні технології та реалізовуватимуть «зелені» інвестиційні проекти в конкретних регіонах або територіальних громадах

Узагальнено, роль та значення різноманітних механізмів стимулювання розвитку «зеленої» економіки представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.
Механізми стимулювання розвитку «зеленої» економіки

Механізми стимулювання розвитку «зеленої» економіки	Суб'єкт стимулювання	Сутність механізму	Характер впливу на економічних суб'єктів
Нормативно-правовий	Держава	Комплексний підхід до формування системи законодавства у цій сфері	Як правило, законодавство має зобов'язуючий характер, а суб'єкт господарювання має дотримуватись його норм
Організаційно-економічний	Держава, суб'єкти господарювання	Система зв'язків організаційного та економічного характеру	Формує умови ринкового середовища сприятливого для екологізації виробництва та споживання
Інформаційно-комунікативний	Держава, громадський сектор	Розбудова системи комунікацій в системі влада-бізнес-громада	Формування попиту на екологічні товари, послуги, впровадження виробничих процесів не шкідливих для довкілля. Сприяє формуванню екологічної свідомості суб'єктів господарювання та громадян (реклама, екомаркування, нагородження спеціальними відзнаками тощо).
Бюджетно-	Держава	Розподіл та перерозподіл	Можлива бюджетна підтримка «зелених»

податковий		коштів на основі регульованої і чітко визначеної процедури у вигляді платежів, податків, зборів, виплат.	проектів на засадах публічно-приватного партнерства, застосування податкових пільг, сприятливої митної політики. Відшкодування збитків завданих навколишньому середовищу.
------------	--	--	---

(розроблено автором)

Таким чином, державні механізми стимулювання розвитку «зеленої» економіки – це сукупність інститутів, форм і методів цілеспрямованого впливу держави на суб'єктів господарювання за допомогою яких здійснюється узгодження й збалансування державних, суспільних, групових та приватних інтересів в напрямку екологізації виробництва та споживання.

Розпочинати реалізацію стратегії розвитку «зеленої» економіки потрібно з детального опрацювання механізмів й способів стимулювання даного пріоритетного напрямку. Найбільший позитивний ефект від дії механізмів стимулювання економіка України може отримати за умови їх оптимального поєднання в середньо- та довгостроковій перспективі. Результатом дії механізмів стимулювання має стати зміна структури національної економіки в частині збільшення «зелених» секторів економіки порівняно з «коричневими».

Значний потенціал стимулюючого впливу на розвиток «зеленої» економіки, на наш погляд, належить громадському сектору та органам місцевого самоврядування, які в процесі децентралізації отримали значні повноваження та право перерозподіляти фінансові ресурси на вирішення реальних проблем об'єднаних територіальних громад. Саме на місцевому рівні управлінці та громадські організації знають краще свої екологічні, економічні та соціальні проблеми і їх вирішення потребує об'єднання зусиль задля забезпечення високого рівня добробуту громадян.

Як показує практика, громади самі здатні реалізовувати численні проекти у сфері енергетики, зокрема розвитку відновлюваних джерел енергії, (сонячні, вітрові електростанції на стимулюючому «зеленому тарифі», перевід котельень на біомасу, тощо). Заходи, що впроваджуватимуться на місцевому рівні здатні призвести до зміни моделей виробництва та споживання. Підприємці матимуть змогу проводити модернізацію існуючих та будівництво нових об'єктів на принципах «зеленої» економіки, а споживачі – розвиватимуть навички раціонального поводження з відходами (роздільний збір, компостування, біогазові опалення домогосподарств тощо)

Важливим стимулюючим чинником має стати бюджетна підтримка реалізації зелених проектів на місцевому рівні. Основними джерелами фінансування заходів щодо зміни моделей споживання та виробництва в Україні мають бути такі: власні кошти суб'єктів господарювання, позикові кошти у вигляді дешевих кредитів, залучення інвестицій, у тому числі іноземних, та кошти державного бюджету.

Потрібно зазначити, що за останнє десятиліття було реалізовано багато заходів зі зниження ресурсо- та енергоємності виробництва. Стимулюючими факторами тут виступає конкурентне ринкове середовище і бажання суб'єктів господарювання знаходити вихід на європейські та міжнародні ринки. Сьогодні вміння економити природні ресурси стає вагомим чинником економічного успіху, але варто зауважити, що швидкість техніко-технологічного переозброєння України залишається незадовільною, враховуючи недостатність фінансових джерел для таких перетворень.

В умовах постійного дефіциту інвестиційних ресурсів є тільки одна можливість радикального вирішення екологічної проблеми – перетворити екологічні продукти та послуги у вигідний товарний продукт для національної економіки. Варто також констатувати вагоме значення стандартизації та сертифікації, які позитивно впливають на випуск якісної і більш конкурентоспроможної продукції, забезпечують основні принципи екологічної безпеки та збереження стану навколишнього природного середовища, що сприяє розвитку «зеленої економіки» та забезпеченню необхідного рівня якості товарів та послуг [7].

Крім того, перспективним інструментом впровадження «зеленої» економіки є так звані «зелені» державні закупівлі для поліпшення стану довкілля, або іншими словами, певний процес, в якому розпорядники бюджетних коштів прагнуть здійснити закупівлю товарів, робіт та послуг з більш кращими екологічними характеристиками протягом усього їх життєвого циклу у порівнянні з продукцією аналогічного функціонального призначення. Сьогодні завдяки механізмам державного стимулювання розвитку «зеленої» економіки, держава може спонукати суб'єктів державного, приватного та громадського сектору діяти в рамках концепції «зеленої» економіки. В першу чергу це стосується таких галузей економіки: сільське господарство; житлово-комунальне господарство; енергетика; рибальство; лісове господарство; промисловість; туризм; транспорт; утилізація та переробка відходів; управління водними ресурсами.

Висновки даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведений аналіз засвідчив, що розвиток «зеленої» економіки в Україні, потребує застосування низки нормативно-правових, організаційно-економічних, інформаційно-комунікативних, бюджетно-податкових механізмів. Провідну роль при їх застосуванні мають відігравати механізми економічного характеру (податкові пільги, знижені мита на ввезення нових технологій, програми фінансування зелених проектів,

тощо), оскільки саме вони найбільшою мірою впливають на розвиток екологічно-орієнтованих заходів, передбачених державними стратегіями формування позитивних структурних зрушень та «озеленення» національної економіки.

Список літератури.

1. Бакуменко В. Д. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку / В. Д. Бакуменко, В. М. Князєв, Ю. П. Сурмін // Вісн. Укр. УАДУ. - 2003. - № 2. - с. 316.
2. Бодров В. Г. Державне регулювання економіки та економічна політика / В. Г. Бодров, О. М. Сафронова, Н. І. Балдич. – К. : Академвидав, 2010. – 520 с.
3. Гриньова В. М. Державне регулювання економіки: підручник / В. М. Гриньова, М. М. Новікова. – К. : Знання, 2008. – 398
4. Дубодєлова А.В. Організаційно-економічні механізми екологізації виробництва на вітчизняних підприємствах / А. В. Дубодєлова, О. В. Юринєць, М. М. Федорів // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". - 2011. - № 698. - С. 156- 162.
5. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України; наук.-ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. кол.: Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. – 2011. – 692 с.
6. Потапенко В.Г. Підготовка рекомендацій з оптимізації державної політики з зеленої модернізації економіки / Потапенко В.Г., Хлобистов Є.В. ГО інститут зеленої економіки, 2016 [Електронний ресурс] Режим доступу: green-economics.org.ua/wp.../11/Recommendations1.docx
7. Економічна оцінка природного багатства України : [монографія] / за заг. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А.Хвесика. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 396 с.

References.

1. Bakumenko, V.D. and Knyazev, V.M., Surmin, Yu.P. (2003), “*Methodology of Public Administration: Problems of Formation and Further Development*”, Visn. UADU, vol.2, pp. 11-27.
2. Bodrov, V.G. and Safronov, O. M. Baldych, N. I. (2010), *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky ta ekonomichna polityka [State regulation of the economy and economic policy]*, Akademvydav, Kyiv, Ukraine.
3. Grinyova, V.M. Novikova, M.M. (2008), *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky: pidruchnyk [State regulation of Economy: a textbook]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.
4. Dubodielova, A.V. Yurynets', O. V. and Fedoriv, M. M. (2011), “Organizational and economic mechanisms of ecologization of production at domestic enterprises”, Visn. Nats. un-tu "L'viv. politekhnik", vol. 698, pp. 156- 162.
5. Kovbasiuk, Yu. V. (2011), *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedia of Public Administration]*, vol. 2, *Metodolohiia derzhavnoho upravlinnia [Methodology of Public Administration]*, NAPA, Kyiv, Ukraine.
6. Potapenko, V.G. and Khlobistov, E.V. (2016), “Preparation of recommendations for optimization of state policy on green modernization of economy”, NGO Institute of Green Economy, [Online], available at: green-economics.org.ua/wp.../11/Recommendations1.docx (Accessed 10 Aug 2018).
7. Khvesik, M.A. (2015), *Ekonomichna otsinka pryrodnoho bahatstva Ukrainy [Economic estimation of natural wealth of Ukraine]*, DU IEPSR NANU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2018 р.